

ПАНАХИДА МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ЗА ІВАНОМ ФРАНКОМ У КИЄВІ

У статті досліджено панахиду, яку відправляв митрополит Андрей Шептицький за Іваном Франком у Києві. Віднайдено мемуарні та газетні джерела, які підтверджують спогади Анни Франко-Ключко про цю панахиду. Встановлено точну дату та місце її проведення. Досліджено полеміку довкола цієї події. Вперше до вивчення цієї проблеми залучено мемуари Софії Мурської «Де-що про побут митрополита Андрія Шептицького у Києві 1917 року» та проведено порівняння з мемуарами Анни Франко-Ключко. Вводяться в науковий обіг оригінали джерел: уривка з мемуарів Софії Мурської, статті Дмитра Антоновича «Непристойна комедія» та листа Анни Франко до редакції «Робітничої газети».

Ключові слова ● митрополит Андрей Шептицький, Іван Франко, Анна Франко-Ключко, Софія Мурська, Дмитро Антонович, релігія, мемуари.

Франкознавцям добре відомий факт, описаний у спогадах Анни Франко-Ключко про те, що митрополит Андрей Шептицький в 1917 році у Києві на її прохання відправив панахиду за Іваном Франком. Донедавна – це було чи не єдине загальновідоме і часто цитоване свідчення про цю подію. Втім інформації про панахиду з нього можна було почерпнути небагато. Не було згадано навіть про дату та місце. Для людей, не так глибоко занурених у цю тему, нагадаю цей уривок з її споминів «Іван Франко і його родина»:

«Третя і остання зустріч [з митрополитом Андреєм Шептицьким. – І. М.] була в Києві в 1917 році, в першу річницю смерті мого тата Митрополит, звільнений російською владою з заслання, приїхав до Києва і тут задержався, вичікуючи дозволу повернутися до Львова.

У мене з'явилося бажання, щоб ніхто інший, а Митрополит відправив панахиду по татові, і з тим бажанням я пішла до нього. Мене стрінув о. Мих. Цегельський у скромно лаштованій вітальній кімнаті. Почувши з чим прийшла, він заявив мені: це річ немислима, тато вмер без Бога, і Митрополит напевно

відмовиться. На ці його слова – з сусідньої кімнати вийшов сам Митрополит і, звертаючись до о. Цегельського, заявив: «Ви помиляєтеся, отче, тим більше за таких людей ми повинні молитися». Потім звернувся до мене, привітався і дав свою згоду. Панахида відбулася в католицькій костелі. Церква була вщерть вповнена народом, по панахиді Митрополит промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих. Та неприємний інцидент трапився ще цього ж дня. Володимир Антонович, не поінформувавшись вперед, помістив у соціалістичнім часописі статтю, у якій накидався на Митрополита, мовляв, він надужив ім'я Івана Франка, щоб вести пропаганду католицизму на Україні. Ця брехлива стаття до глибини душі обурила мене і я зараз же післала до газети спростування, але факт нетакту й образи залишився»¹.

Як відомо, мемуарні джерела є доволі суб'єктивними, часто ненадійними щодо фактажу і потребують перевірки іншими джерелами їх достовірності. До прикладу, у спогадах Анни Франко-Ключко, зокрема, йдеться про те, що Володимир Антонович у 1917 році опублікував статтю у соціалістичному часописі, в якій критикував митрополита Андрія Шептицького, який використовує ім'я Івана Франка. Зі спогадів невідомо, про який саме часопис йдеться і що це була за стаття. Однак впадає в око одна помилка – відомий історик Володимир Антонович не міг написати такої статті з цілком об'єктивних причини – на момент цих подій, а саме травня 1917 року, вже минуло 9 років, як Володимир Боніфатійович пішов з життя. Отож або статтю написав хтось інший, або ж статті не існувало взагалі? Коли і де відбулася панахида?

Відповіді на ці питання та інші цікаві деталі цієї події мені вдалося нещодавно віднайти. Поштовхом до пошуків стала цікава знахідка – неопубліковані спогади Софії Мурської під назвою «Де-що про побут Митрополита Андрія Шептицького у Києві 1917 року». Досі вони не були ніде опублікованими. Інформацією про ці спогади я завдячую дослідниці постаті митрополита Андрія Шептицького Ліліані Гентош. Вона ласкаво поділилася зі мною оцифрованим варіантом досі ще не опублікованих спогадів і передала мені «почесне право» першопублікації. Отож дякую пані Ліліані за відкритість та щедрість – риси, які притаманні далеко не всім вітчизняним дослідникам. Спогад є машинописний, надрукований монахом-студитом, чие ім'я написано від руки не дуже розбірливим почерком. Запис датується 29 серпня 1927 року.

Коротко про авторку спогадів. Софія Мурська (у дівочтві Вольська, 1894–1946) – перекладачка, філологиня, учасниця українського жіночого руху, дружина дипломата УНР Володимира Мурського. Походила з українізованого польського роду.

¹ Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Торонто: Ліґа визволення України, 1956. С. 17.

Спогади Софії Мурської назагал збігаються зі спогадами Анни Франко-Ключко, доповнюючи їх та дещо відрізняючись в окремих деталях. До прикладу, за спогадами Анни, вона йде прицільно до митрополита Андрея Шептицького: «У мене з'явилося бажання, щоб ніхто інший, а Митрополит відправив панахиду по татові»². Натомість Софія Мурська описує події по-іншому: «Франківна прохала о. Цегельського відслужити паніхиду за Франка, але зустрілася з відмовою, отже рішила прохати у митрополита дозволу на неї»³. Тобто, за її версією, Анна Франко спершу просила греко-католицького священника, щоб відправив панахиду за її батьком, а стикнувшись з відмовою, звернулася до вищої церковної влади, щоб отримати сам дозвіл на панахиду. Мурська підкреслює, що Анна неочікувала, що сам митрополит захоче очолити Богослужіння: «Владика, як кажуть, замість уділити їй дозвіл, спитав, чи в четвер /числа не памятаю, але знаю що був четвер/ о годині 4[-]їй булоб їй вигідно? Дівчина почала мятися, а тоді Митрополит рішив справу і сказав що в четвер о годині 4їй відслужить панахиду, в церкві св. Олександра»⁴.

Ми не знаємо, й, напевно, ніколи не зможемо сказати, яка ж версія достовірніша. З одного боку, Софія Мурська, на відміну від Анни Франко, не була безпосереднім свідком розмови, а знала про неї лише з переказів інших. З іншого боку, її спогади набагато свіжіші від спогадів Анни. Перші написанні через 10 років після подій, тоді як другі майже через чотири десятиліття. Що більше років минуло, то складніше в деталях відтворити, що відбувалося й, відповідно, існує спокуса додумати. Окрім того, специфіка спогадів, як джерела, полягає у тому, що це є тексти, які пишуться з усвідомленням, що їх прочитають інші особи. І завжди є ризик свідомо чи несвідомо представити себе у вигідному світлі. З одного боку, йти просити самого митрополита, особу, безумовно, високоповажну й заняту численними справами, вчинок сміливий, ба навіть дехто потрактував би його як панібратський. Не дивувало б, якби Анна дуже добре зналася з митрополитом, але, за її спогадами, вони бачилися лише втретє. Чи наважились би ви підійти до очільника Церкви з проханням відслужити панахиду за вашим батьком (хай навіть дуже відомими та поважним), якщо заледве знаєте цього ієрарха? Особисто я навряд чи насмілювався б. До цього всього, треба мати на увазі, що століття назад етикет (певні неписані правила поведінки у суспільстві), був куди консервативніший і суворіший, ніж сьогодні. З іншого ж боку, митрополит Андрей Шептицький був відомий своєю простотою і надзвичайною, як для того часу, відкритістю. Анна могла про це знати, й це могло додавати їй

² Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина. Торонто: Ліґа визволення України, 1956. С. 17.

³ Мурська С. Де-що про побут митрополита Андрея Шептицького у Києві 1917 року (ЦДІАЛ. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 667. Арк. 88–89).

⁴ Там само. Арк. 89.

відваги. Однак мені версія Софії Мурської видається більш правдоподібною. Анна хотіла попросити греко-католицького священника про панахиду за батьком. Попри те, що вона була хрещена православним священником, дівчина зростала в греко-католицькому середовищі і, як зазнає її катехит о. Олександр Стефанович, більше ідентифікувала себе саме з Греко-Католицькою Церквою: «Так ходила вона 4 роки на мої години, була найліпшою моєю ученицею, приступала до сповіди і св. Причастія і була пересвідчена, що належить до грек-кат. Церкви»⁵. У тогочасному православному Києві великого вибору греко-католицьких священників Анна не мала, тому й звернулася до о. Михайла Цегельського. А оскільки отець відмовив, то вона вирішила звернутися вище. Хоча це лише моя думка, і я не маю достатньо аргументів, щоб відкинути версію самої Анни.

Друга розбіжність стосується проповідника. За версією Анни, сам митрополит Андрей взяв на себе цю місію і після панахиди «промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих»⁶. Натомість Софія зазначає, що «о. Щепанюк мав проповідь», зовсім не згадуючи проповідь Шептицького⁷. З одного боку, цілком ймовірно, що було дві проповіді. Одна – під час заупокійної Літургії, після читання Євангеліє. Її міг говорити о. Микола Щепанюк. Натомість інша – після панахиди. Тоді міг взяти слово сам митрополит Андрей Шептицький. Було б дивно, якби митрополит Андрей, який взявся очолити панахиду за Іваном Франком, не скористався нагодою звернутися до вірних, які вщерть заповнили церкву [обидві авторки згадують, що церква була переповненою. – І. М.]

Цікавим є також те, що спогади Софії Мурської підтверджують існування критичної статті Антоновича про панахиду, яку відправив Шептицький за Франком, яку згадує Анна Франко-Ключко. Дуже цінно, що Софія Мурська вказує конкретну газету, в якій була надрукована стаття – «Робітнича Газета» та автора – Дмитра Антоновича. Однак Анна переплутала Дмитра Антоновича з його батьком Володимиром, вказавши автором статті останнього. Пошукавши в архівах цю газету, мені вдалося знайти згадану статтю під назвою «Непристойна комедія»⁸, текст якої друкуємо після цієї статті.

Стаття Володимира Антоновича представляє достатньо ідеологічний та заангажований погляд на ставлення Івана Франка до християнства та його взаємини зі священниками. Все було значно складніше та строкатіше, ніж це представляв Антонович. Однак стереотип «Франко-атеїст» та «Франко-антиклерикал» справді був поширений у тогочасному суспільстві. Автор статті міг бути жертвою цього стереотипу або ж сам свідомо міг його конструювати, адже він

⁵ Стефанович О. В обороні пам'яті Франка // Діло. Львів, 1932. Чис. 137. Від 24. VI. С. 1.

⁶ Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... С. 17.

⁷ Там само.

⁸ Д. А. Непристойна комедія // Робітнича газета. Київ, 1917. Чис. 32. Від 9. V. [22. V. за н. ст.]. С. 2.

був ідеологічно заангажованим, будучи членом Української соціал-демократичної партії. Газета виходила з гаслом: «Пролетарі всіх країн єднайтеся» на шпальтах. Зрештою, як бачимо зі спогадів Софії Мурської, Антонович розділяв політику та етику. На закиди Софії Мурської щодо незаслуженої критики митрополита Андрея, Дмитро Антонович відповів: «Колиб Митрополит був дурний, п'яничка або нечесний, то він не завдавав би собі зайвого труду на нього нападати, але [слово закреслено. – І. М.] власне тому що це людина без найменшої плями ясна як хрусталь, він їм є небезпечний і вони мусять його поборювати і то безоглядно, помимо всієї особистої пошани як для людини»⁹.

Анна Франко-Ключко згадує про лист до редакції «Робітничої Газети»¹⁰. Такий лист справді існував, і мені вдалося його відшукати. Друкуємо його текст після статті¹¹. У ньому вона спростовувала закиди Антоновича й вказувала, що панахида за Іваном Франком – це її ініціатива.

Спогади Софії Мурської дають нам змогу чітко ідентифікувати місце панахиди – київський костел святого Олександра. Нині це прокатедральний собор св. Олександра (РКЦ), що міститься на вул. Костьольній, 17. У спогадах є розбіжності щодо дати події. За спогадами Анни, панахида відбулася того ж дня, що вийшла стаття Антоновича, тобто 9 травня за старим стилем (22 травня за новим стилем). Однак ця дата припадала на вівторок. Тут маємо розходження зі спогадами Мурської, яка не пригадує дати, але висловлює впевненість, що панахида відбулася в четвер. Як виявилось, вона помилилася. Буквально наосліп шукаючи якоїсь інформації в тогочасній київській пресі, мені пощастило натрапити на повідомлення в газеті «Нова Рада»:

«Панахида по Іванові Франкові. З приводу річниці смерті великого нашого поета, белетриста, публіциста і історика Івана Франка – відправить Митрополит гр. Шептицький враз з греко-католицьким духовенством панахиду в костелі св. Олександра (старом костелі) в вівторок, 9-го травня, о 4 годині по полудні»¹².

Через декілька днів в тій же газеті знаходимо допис про панахиду і про мітинг, про який згадує Софія Мурська. У цьому дописі є цінний опис, як відбувалася панахида:

«9-го с[старого стилю]. мая в старому католицькому костьолі св. Олександра уніатським митрополитом графом Шептицьким в гурті кількох уніатських священників було одправлено урочисту панахиду по Ів. Франкові з приводу роковин його смерті. На панахиду зійшлося багато представників різних кол

⁹ Мурська С. Де-що про побут митрополита Андрея Шептицького у Києві 1917 року... Арк. 89.

¹⁰ Франко-Ключко А. Іван Франко і його родина... С. 17.

¹¹ Франко А. Лист до редакції // Робітнича газета. Київ, 1917. Чис. 35. Від 14. V. [27. V. за н. ст.]. С. 4.

¹² Панахида по Іванові Франкові // Нова Рада. Київ, 1917. Чис. 34. Від 9. V. С. 1.

українського громадянства: урядовців, письменників, артистів. Співав добрий хор; а наприкінці органістом було відограно жалібний марш. По панахиді на сходах коло костьола було уряджено мітинг, на якому висловлено прикре обурення з приводу того, що в одній з місцевих українських газет було уміщено непристойну статтю з приводу наміру митроп. Шептицького одправити панахиду по Франкові, що-як виявилось, було зроблено, зважаючи на прохання доньки покійного письменника»¹³.

Отож віднайдені джерела дають нам змогу краще реконструювати події панахиди за Іваном Франком, яка відбулася 9 (22) травня 1917 року в Києві та точно ідентифікувати місце – костел св. Олександра. Також цінними є свідчення про резонанс та суперечки, які виникли внаслідок цієї панахиди. Цей резонанс доповнює мозаїку ширшої суспільної дискусії, що точилася довкола культу Івана Франка після його смерті.

Подаємо спогади Софії Мурської за оригіналом зі збереженням правопису: ЦДІАЛ. Ф. 408. Оп. 1. Спр. 667. Арк. 88–90.

¹³ Панахида по Ів. Франкові // Нова Рада. Київ, 1917. Чис. 36. Від 11. V. С. 2.

Джерела для дослідження панахиди за Іваном Франком у Києві 1917 року

Софія МУРСЬКА

ДЕ-ЩО ПРО ПОБУТ МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО У КИЇВІ 1917 РОКУ

(Уривки)

Якось з початку революції Франківна [Анна Франко. – *І.М.*] прохала о. Цегельського відслужити панахиду за Франка, але зустрілася з відмовою, отже рішила прохати [далі слово закреслено. – *І. М.*] у Митрополита дозволу на неї. Владика як кажуть, замість уділити їй дозвіл спитав чи в четвер /числа не памятаю, але знаю що був четвер/ о годині 4[-]їй булоб їй вигідно? Дівчина почала мятися, а тоді Митрополит рішив справу і сказав що в четвер о годині 4їй відслужить панахиду, в церкві св. Олександра.

Того памятного четверга вранці я була чимось зайнята, коли почула годі вжити інше слово, мамину лайку. Я стала допитувати що сталося але у відповідь почула одне слово «одягайся». Одягтись я одяглася але все допитувала пощо і куди. Та доперва на дорозі довідалася що в морське міністерство, до Антоновича, що був редактором «Робітничої Газети» і морським міністром. Виявилось що в черговім числі «Робітничої Газети» була поміщена стаття підписана «Д. А.» звернена проти Митрополита. Фактичних закидів проти нього там не було, тільки «поезія» що чорні духи як ворони посягають на світлу пам'ять Франка, борця за визволення роду з темряви пересуду і т.д.

Мамам накинулася на Антоновича, та стала його ганьбити що випустив щось подібного коли сам Митрополита так поважає /про те вони говорили попереднього дня/. Антонович відповів на ті закиди що колиб Митрополит був дурний, п'яничка або нечесний, то він не завдавав би собі зайвого труду на нього нападати, але [слово закреслено. – *І. М.*] власне тому що це людина без найменшої плями ясна як хрусталь, він їм є небезпечний і вони мусять його поборювати і то безоглядно, помимо всеї особистої пошани як для людини. Почув від мами, що це поведінка ганебна, але соціялісти мають свою етику і свою мораль.

О 4[-]ій відбулася при щільно виповненій церкві панихида /о. Щепанюк¹ мав проповідь/ Вражіння на присутніх зробила дуже сильне. По скінченій відправі митрополит пішов на гору св. Володимира на прохід, а оден галичанин, не пам'ятаю прізвища /затримав виходячих з церкви і тут же зробив мітінг. Юрба завше юрбою. Піде куди поведеш. Зробили під адресою Митрополита овацію, проголосили «Робітничій Газеті» ганьбу і колиб той не скрився, булиб злінчували якогось галицького москвофіла що заступився за «Робітничу Газету» --- та й розійшлися. Проте і стаття і мітінг після паніхиди тільки підняли легенду що вже створилася навколо особи Владики.

Д. А. [Дмитро АНТОНОВИЧ]

НЕПРИСТОЙНА КОМЕДІЯ

Поки митрополит граф Шептицький був під арештом царського правительства, ми соціаль-демократи проти того протестували, бо ми принципно проти насильства навіть над ворогами нашими. Ми певні своїх сил, і з ворогами ідейними потрапимо боротися, користуючися нашою могутньою зброєю – свободою слова, друку і зборів. Що митрополит Шептицький, цей вихованець єзуїтів, як тільки вирветься на свободу, зараз-же поведе свою ксьондзівську агітацію, вживаючи всіх засобів отців і учителів єзуїтів, в тому ми те-ж певні.

Таким єзуїтським вчинкам являється його комедія у старому польському костьолі з приводу роковин смерти Франка. Всі громадяне, для яких відоме імя Франка, добре знають, що своє життя Франко віддав на боротьбу з темрявою, як він її розумів. Всі знають, що головними слугами темряви Франко вважав попів, єзуїтів, і християнську релігію. Франко, як учений, був борцем за побіду науки над релігією. Франко як політичний діяч, всю свою енергію направляв проти попів і церкви.

Ми розуміємо, що попи за життя ненавиділи Франка, вели проти нього інтриги і робили всякі пакости. Але Франко умер. Чи-ж не вимагала-би проста чесність, щоб над трупом улюбленого багатьма громадянами громадського діяча вороги трохи помовчали, не пятнали-би небіжчика виставкою прощення, любови і лицемірря? Ні, такого такту у гр. Шептицького забракло.

Він збирає всіх уніяцьких попів і сьогодні демонструє у костьолі католицьке уміння скрізь пролізти. Розуміється така, м'яко кажучи, безтактовність обертається проти самих попів. І Шептицький своїм виступом більше від своєї справи одверне, ніж до неї приверне. В тому змислі безтактовностям

ворогів можна радіти; але зараз ми не радіємо, бо надто неприємно, що свою брудну, недостойну комедію граф Шептицький справляє над пам'яттю Франка, могила якого ще така свіжа. Це зоставляє слід тільки вчинку негарного, непристойного...

*(Уперше опубліковано: Робітнича газета.
Київ, 1917. Чис. 32. Від 9 травня [22 травня за н. ст.]. С. 2.)*

Анна ФРАНКО

ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ

Високоповажний Пане Редакторе!

В ім'я справедливости та свободи слова прошу Вас помістити в «Робітничій Газеті» цих кілька стрічок:

Як донька пок. Івана Франка при нагоді побуту Впр. Митроп. Шептицького у Києві, пішла я до його з проханням, щоби відправив панихиду по моїм найдорожчим покійнику. Це була конечна потреба моєї душі, вимоги моєї совісти, як доньки І. Франка, еспіляція (говіння) за те, що не було в мене, з причини воєнного кордону, можности бути на похороні та проститись в останне з дорогими останками.

Впрсов. Митрополит зволив мою волю відправив особисту панахиду; мені здавалося, що це зробив з чистого обов'язку свого звання, тим більше, що мій батько ніколи проти о. Митрополита особисто не виступав, шанував в нім його гарні, гуманні прикмети; і наооборот Високопреосвященний відносився до мого батька симпатично і з належною пошаною. На жаль не прийшло мені на думку і навіть не могло таке приснитись, що цей мій поступок наразить Митрополита на таку неприємну напасть, яку йому вчинив дописувач «Робітничої Газети».

В дописі «Непристойна Комедія» поміщеній в 32 числі «Робітничої Газети» з дня 9 травня 1917 року дописувач викпив мій поступок, напався сам «непристойно» на Митрополита за те тільки, що поступив як примірний священник: мене ж спіткала ця неприємність за те, що я такий, а не инший спосіб обібрала вшанувати пам'ять батька. На панахиді появилася велике число земляків, мені здається, що вони рівно ж появилася на панахиду для того, щоби в цей сам спосіб ушанувати пам'ять батька. Є може і невірющі, але є тако ж багато людей віруючих; ці останні не уважають молитви покійників комедією, з другого ж боку нікому ані я, ані инші віруючі молитви не накидають. Тому ж таке дивує мене, що дописувач міг погодити свою допись зі свободою освіти,

що є якраз лозунгом партії, органом якої являється «Робітнича Газета». Є в тій справі нетакт та груба неделікатність, та лиш подумайте, Добр. дописуватель, по чийй сторони.

*(Уперше опубліковано: Робітнича газета.
Київ, 1917. Чис. 35. Від 14 травня [27 травня за н. ст.]. С. 4.)*

КОМЕНТАРІ

- ¹ *Отець Микола Щепанюк (1883–1937) – священник, родом з села Цебрів на Тернопільщині. Під час I Світової війни потрапив як «закладник» до Києва, де по війні і залишився. Опікувався греко-католиками Києва. Двічі заарештований радянською владою. Другий арешт закінчився розстрілом. Детальніше про його долю див.: Бабинський А. Гуцульська перлина на берегах Дніпра URL: http://news.ugcc.ua/articles/gutsulska_perlina_na_beregah_dnipra_78077.html*

Ihor MEDVID

IVAN FRANKO MEMORIAL SERVICE BY METROPOLITAN ANDREI SHEPTYTSKYI IN KYIV

The author has researched the memorial service for Ivan Franko headed by Metropolitan Andrei Sheptytskyi in Kyiv. There were founded memoirs and newspaper sources that confirm Anna Franko-Kliuchko memoirs of this service. The exact date and place of the funeral service are set. The article regards controversy of this event. For the first time of this issue studying, memoirs of Sofia Murska «Something about the life of Metropolitan Andrei Sheptytskyi in Kyiv 1917» was involved. The author compared it with the memoirs of Anna Franko-Kliuchko. Original sources are added to the article: fragments of Sofia Murska's memoirs, the article by Dmytro Antonovych «Indecent comedy» and the letter from Anna Franko to the editorial office of «Robitnycha hazeta».

Key words: Andrey Sheptytskyi, Ivan Franko, Anna Franko-Kliuchko, Sofia Murska, Dmytro Antonovych, religion, memoirs.